

Lifelong learning in political movements

Siyasal akımlarda yaşam boyu öğrenme¹

Mehmet Cüneyt Birkök²

Abstract

Lifelong learning essentially covers the whole life and fields of the individual. In this context, how lifelong learning is realized in the political sphere should be investigated. In this study, various movements on the political spectrum are presented and evaluated in terms of lifelong learning in terms of their content. The need for lifelong learning is increasing parallel to social development. One of the most concrete indicators of this phenomenon is the increasing democratization and liberalization of political movements. The realization of learning outside educational institutions and within social movements is a historical phenomenon.

Keywords: Political Movements; Lifelong Learning; Democracy, Individuality

Özet

Yaşam boyu öğrenme esasen bireyin tüm hayatını ve alanları kapsamaktadır. Bu bağlamda siyasal alanda da yaşam boyu öğrenimin nasıl gerçekleştirildiği araştırılmalıdır. Bu çalışmada siyasal yelpaze üzerinde çeşitli akımlar gösterilerek içerikleri itibarıyla yaşam boyu eğitim açısından değerlendirmeleri yapılmaktadır. Sosyal gelişme ile birlikte yaşam boyu öğrenme ihtiyacı giderek artmaktadır. Bu olgunun en somut göstergelerinden biri siyasal akımların da giderek demokratikleşmesi ve liberalleşmesidir. Bireyin eğitim kurumları dışında ve sosyal hareketler içinde bir öğrenmenin gerçekleşmesi tarihsel bir olgudur.

Anahtar Sözcükler: Siyasal Akımlar; Yaşam Boyu Öğrenme; Demokrasi, Bireysellik

Giriş

Teknolojik gelişmeler giderek hızlanırken sosyal değişimleri de hızlandırmaktadır. Bunların en önemlilerinden biri muhtemelen eğitim modellerinin değişmeleridir. Eskiden insan hayatının çok kısa bir dönemini işgal ederken, günümüz insanı tüm yaşamını karşılaştığı her konunun eğitimini alarak geçirmektedir. Eğitimin bu bağlamı, siyasal akımları da etkilemektedir. Akımlar birbirine

¹ 1st International Conference on Lifelong Education and Leadership for ALL-ICLEL 2015, Palacky University & Moravian University College Olomouc, Olomouc, Czech Republic, October 29th – 31st, 2015, sunulan bildiri.

² Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, birkok@sakarya.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-7915-1116>

yaklaşmakta ve siyaseti çok daha işlevsel bir hale getirmektedir. Bu çalışmada bir siyasal eksen olarak liberalizm esas alınmakta ve yaşam boyu öğrenme açısından siyasal yelpaze içinde diğer akımlarla birlikte irdelenmektedir.

Tez:

1- Çağdaş eğitim modelinin (paradigmasının) yaşam boyu öğrenim modeli olarak değişmesiyle birlikte, siyasal akımları ortaya koyan belirleyici özellikler diğer kitlelere yaygınlaştığı için, siyasal akımlar önemlerini kaybetmiştir.

2- Siyasal akımlar, toplumcu (communitarian, devletçi) yapıdan bireyselci (individüalizm) yapıya doğru evrilmektedir. Eğitim de buna paralel olarak bireyselci yapıya doğru gelişmektedir. Eğitim sistemleri çeşitli eğitim fırsatları sunarak aynı anda sosyal eşitsizliği de sağlamaktadırlar (Below, Powell ve Roberts, 2013).

Aktif vatandaşlık ve yaşam boyu öğrenim

Aktif vatandaşlık ancak yaşam boyu öğrenim ile mümkündür. Yaşam boyu öğrenim (Lifelong learning), bireyin yaşamın her alanında kendi iradesiyle sağladığı öğrenme anlamında kullanılmaktadır. Orijinal dildeki anlamları, devam eden (ongoing), gönüllü (voluntary) ve kendi kendine öğrenmedir (self-motivated). Özü, öğrenmenin sınıf dışında devam ettirilmesidir (Spielberger, 2004, s. 40). Eğitim kaynaklarında (Lifelong Learning / Self Direction), sürekli yeni bilgi ve beceri kazanmak; kendi öğrenme ihtiyaçlarını takip edebilmek, kendi hatalarından öğrenebilmek yetisi olarak tanımlanmaktadır (Behrens ve Rosen, 2010, s. 259). Kavramsal olarak işaret ettiği öznel anlamı, öğrenmenin çocukluk çağı ve sınıf ortamıyla sınırlı olmadığı, yaşam boyu devam ettiği ve her yerde yapıldığıdır. Klasik öğrenme modelinde birey, eğitim kurumunda öğrendiklerini iş yerinde uygulayarak üretimde bulunmaktaydı. Yaşamının diğer alanları bu işlevin dışında idi. Bu alanlar yaşam biçimi bakımından homojenlik gösteriyordu. Örneğin bir mühendis ile bir öğretmenin iş hayatları ve bunlardan kaynaklananlar birbirinden çok farklı, buna karşılık aile yaşamları birbirine büyük benzerlikler içeriyordu. Yeni öğrenim modelinde ise öğrenme yaşamın tüm alanlarıyla bütünleşti. Yetişkin eğitimi, bir yaşam boyu öğrenme olarak sosyal politikaların amaçlarının bir parçası oldu (Borgatta ve Montgomery, 2000, s. 23). Birey aynı anda hem sürekli ihtiyaç duyduğu yeni şeyleri öğrenmeye, hem de öğrendiğini yaşamaya başladı. Eğitim kurumlarında bir defalık aktarılan bilgiler artık yeterli değildi. Kullanılan bilgiler sürekli geliyordu. Yeni bilgilerin kullanılması gerekiyordu. Böylece yaşam boyu öğrenme olgusu doğal bir durum olarak ortaya çıktı ve her alana yayıldı. Artık herkes bu vesileyle her tür

bilgiye sahip olmaya başladı. Sosyal kesimler arasındaki bilinmezliğin veya haberdar olmamanın yarattığı mesafeler giderek azalmaya başladı. Diğer ülkelerden gelen her yaştan göçmenler yaşam boyu öğrenme ile yeni toplumlarına uyum problemlerini aşabilme olanağı buldular (Scheibelhofer, 2009). Bu bağlamlarda siyasal kesimlerin ayırıcı bilgileri de giderek yaygınlaşmaya başladı. Daha yakından bilinmeye hatta takdir ve tercih edilmeye başladı. Siyasal yelpazenin bir ucundaki bir düşünce yaşam boyu öğrenmenin getirdiği akış sayesinde diğer ucundaki kesimlere kolaylıkla ulaşabiliyor hatta birbirine uzak kesimler bu vesileyle kolaylıkla dönüştürülebiliyorlar.

Bu bakımdan yaşam boyu her konuda sürdürülen bir öğrenim, AB'nin aktif vatandaşlık kavramı münasebetiyle siyasal hareketlerle doğrudan ilgilidir. Siyasal öğrenmeler de yaşam boyu çeşitli ortamlarda sürmektedir. Bu eğitimin hayati bir önemi vardır. AB toplumlarının esenliği ve refahı yaşam boyu başarılı bir siyasal eğitime bağlıdır. Çeşitli sosyal kesimlerin yaşam boyu eğitimle birbirine yaklaştırılması sosyal barışa katkıda bulunabilmektedir. Yaşam boyu eğitim geri kalmış ülkelerde ise çeşitli alanlardaki vahşeti ve siyasal ayaklanmaları önlemektedir (Asongu ve Nwachukwu, 2014). Bu nedenle her tür ülke için son derece hayatidir.

Avrupa Birliği tarafından yaşam boyu öğrenme kapsamında ”aktif yurttaşlık” kavramı kullanılmaktadır. Aktif yurttaşlığı sağlamak için çeşitli yeterlilikler belirlenmiştir. Bunun için genel olarak tasnif edilmiş olan becerilerden ”sosyal ve yurttaşlık odaklı beceriler” aktif yurttaşlık için doğrudan ilgili bulunmuştur. Yurttaşlık odaklı beceriler demokrasi, adalet, eşitlik, insan hakları gibi kavramları anlama ve yurttaşlık hayatına aktif katılımı sağlamaktadır. Tüm yurttaşların, siyasal yaşamı, çeşitli şekillerdeki katkılarıyla meydana getirmeleri gerekmektedir. Örneğin, siyasal yaşama hem seçmen hem seçilen hem de kontrol edenler olarak katılmaları ve bu yolla bir sosyal ve siyasal yaşam üretmeleri gerekmektedir.

Bottomore'a göre, “birçok önemli siyasal düşünür, fikirlerini akademilerin dışında, siyasal savaşımına iyice dahil olarak üretmişlerdir. Bu durum özellikle Marks'dan Mau-Tse-tung'a kadar Marksist düşünürlerde görülmektedir: Fabian'ların veya Gandhi ile Nehru'nun çalışmaları buna örnektir. Çoğu toplumda, özellikle de modern toplumlarda, çeşitli türdeki eğitim kurumları, parti örgütleri (parti okulları ve araştırma kurumları dahil), kitle iletişim araçları, az çok resmi "uzman beyinler (think tank)", sendikaların ve işveren birliklerinin merkez büroları, uluslararası kuruluşlar ve çoğu toplumsal hareketler sonucu ortaya çıkıp, bunlarla yakın bağlarını bir ölçüde

sürdürerek siyasal araştırma ve eğitime yönelik etkinliklerde bulunan çok sayıdaki özel dernekler olmak üzere, birçok farklı siyasal düşünce ve deney merkezi bulunmaktadır.” (1987, s. 70)

Teknolojinin gelişmesi artık eski tarz otoritenin baskın olduğu yönetimlere olanak sağlamamaktadır. İnsanlar uzun zamandan beri artık çeşitli diplomalar almak istememekte, teknoloji öğrenmek istemektedirler (Kazmer, 2007). Hatta örgün eğitim kurumlarında diploma verilmeyen eğitim programları giderek artmaktadır (Ballantine, 2001, s. 272). Teknoloji ilerledikçe insana daha özgür bir siyasal alan sağlamaktadır. Teknoloji, özgürlük, siyaset ilişkisine yakın zamanlarda Ortadoğu ülkelerinde meydana gelen “Arap Baharı” adı verilen mevcut iktidarlara karşı siyasal hareketlerde “Twitter”, “Facebook” gibi sosyal medya kullanımı verilebilir.

Çeşitli siyasal akımların gerekliliği

Neden birçok siyasal akım vardır, gerçekten gerekli midirler ve faydaları nelerdir? Siyasal hayattaki akımlar birbirlerine göre konumlandığı için biri olmadığı takdirde diğeri de meydana gelememektedir. Çeşitli siyasal görüşlerin var olmasıyla ancak bir siyasal alan ve bir siyasal yelpaze oluşabilmektedir. Bu bakımdan çeşitli siyasal akımların bulunması, toplumun sağlığı bakımından istenen bir şeydir. Özellikle her tür veya aşırı uçların mevcudiyeti, siyasal alanın sınırlarını genişletmekte ve toplumu dengelemektedir. Ayrıca siyasal akımlar birbirleriyle çeşitli siyasal, sosyal ve ekonomik mücadele içinde girecekleri için bu hareketlilik daima büyük bir devinim, hareketlilik ve dinamizm yaratmaktadır.

Siyasal akımlar, ayrımcılık ve bütünleşme

Siyasal akımlar, farklı düşünceler ortaya koyarak insanları birbirleriyle mücadele edecek şekilde ayırmakta mıdır, yoksa aynı şekilde düşünen insanların bir araya gelerek bir güç oluşturup belli bir başarı mecrasında bütünleştirmekte midirler? Genel olarak siyaset bilimcilere göre basit bir sol sağ eksenli siyasal görüşleri yansıtmakta yetersizdir. Siyasal düşünceler bazı noktalarda birbirlerinden çok kesin çizgilerle ayrılırken, bazı noktalarda iç içe geçmişlerdir. Hatta birbirine zıt düşünceler bile bazı durumlarda uyarlanma geçirerek bir siyasal hareketin içinde bir arada bulunabilmektedirler. Örneğin Marksizm ile faşizm, demokrasi ile muhafazakârlık, liberalizm ile anarşizm (Ekonomik Liberaller).

Ayrıca değişen konjonktür siyasal kesimleri buldukları yerin civarındaki başka konumlara da sevk etmektedir. Bu nedenle bazı siyasal bilimciler bir senkretizmin olduğunu düşünmektedirler. Syncretic: "Birbirinden ayrı düşünce, inanış veya öğretileri kaynaştırmaya çalışan felsefe sistemi" düşüncesinde olanlar da vardır. Ancak bunlar farklılıkları yok saymaya çalışmaktadırlar.

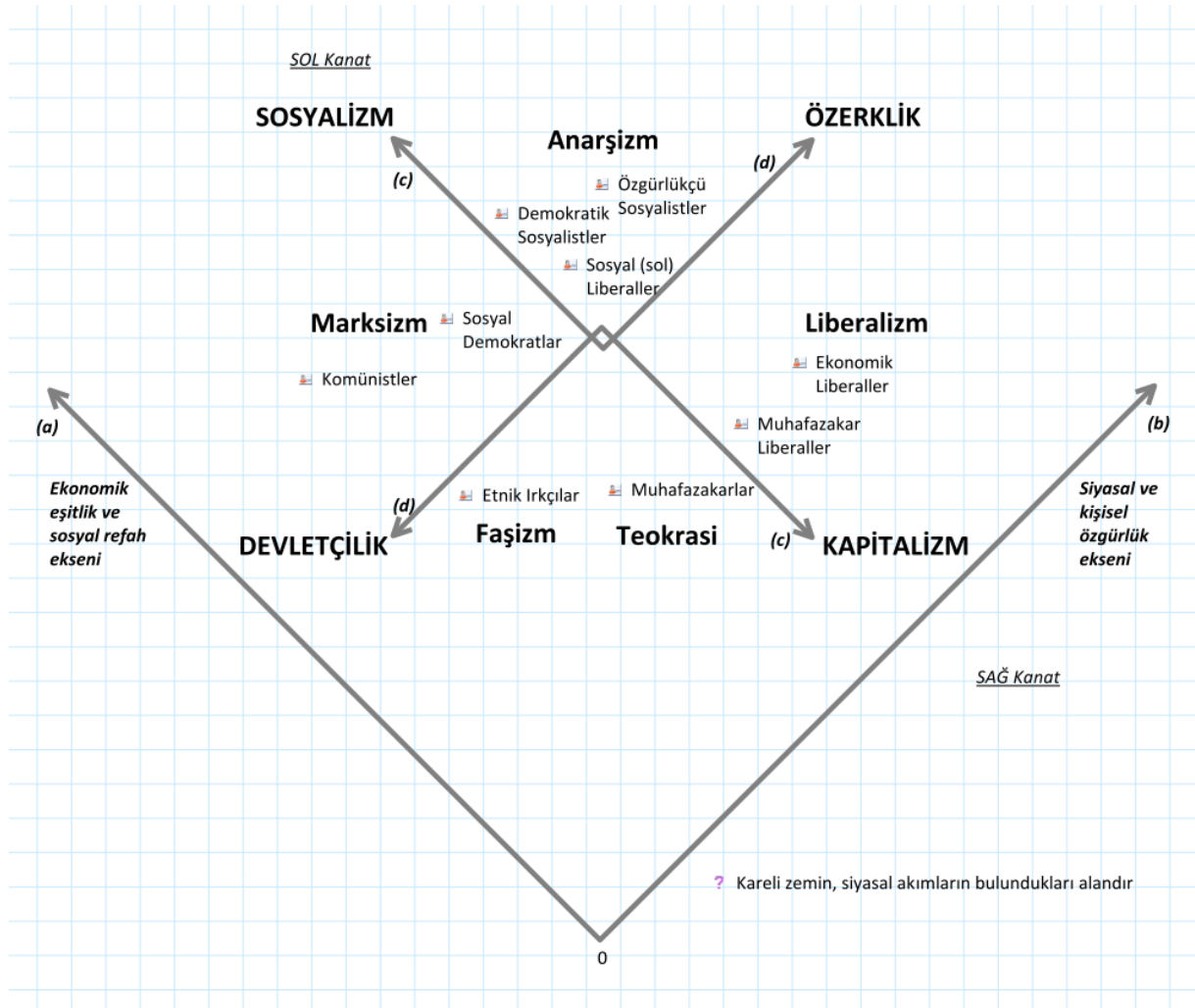
Siyasal yelpaze (political spectrum)

Aşağıdaki şekil 1'de siyasal alan yelpazesi gösterilmektedir. Çeşitli siyasal akımlar bu alanın herhangi bir yerinde bulunabilir. Örneğin muhafazakâr bir parti merkezin sağ alt tarafında, liberaller merkezin sağ üstünde, sosyal demokratlar merkezin sol altında yer alırlar. Şemadaki eksenler siyasal boyutları temsil etmektedirler.

Şeklin sol alt tarafından sağ üst tarafına çapraz olarak uzanan (*d*) çizgisi, iki zıt kutup olarak devletçilikten özerkliğe uzanan bir siyasal eğilimi temsil etmektedir. Bir siyasal akımın, bu eksen üzerinde sağ üst tarafa doğru kaydıkça özerklik eğilimi, sol alt tarafa doğru kaydıkça da devletçilik eğilimi artmaktadır. Ayrıca (*d*) çizgisinin sağ tarafı *SAG Kanat* siyasal kesimi, sol tarafı da *SOL Kanat* siyasal kesimi sembolize etmektedir. (*c*) çizgisi ise, iki zıt kutup olarak sosyalizmden (toplumculuk) kapitalizme uzanan diğer siyasal eğilimi temsil etmektedir. Bir siyasal akım (*a*) eksenini boyunca ilerledikçe ekonomik eşitlik ve sosyal refaha daha çok önem vermektedir, (*b*) eksenini boyunca ilerledikçe siyasal ve kişisel özgürlüğün ağırlığı artmaktadır.

Bu durumda bir siyasal parti olarak örneğin liberaller siyasal yelpazede merkeze göre sağ kanatta, devletçiliğe uzak ve özerkliğe yakın, sosyalizme uzak ve kapitalizme yakın bir noktada bulunmaktadır.

Şekil 1: Siyasal Yelpaze

Siyasal akımlar ve yaşam boyu öğrenme

Anarşizm, bireyin kendi kendini yönetebilecek potansiyele sahip olduğunu ve herhangi bir otorite altına girmemesi gerektiğini savunan öğretilerdir. Otoriteler aslında diğer insanların aleyhine kendi çıkarlarını sağlayan sistemlerdir. Dolayısıyla bireyin bunlardan herhangi bir fayda görmesi beklenemez. Birey kendi gücüne dayanmalıdır. Bu çerçevede anarşizmin tercih edeceği eğitim tamamen bireyin tercihlerine doğrultusunda ortaya çıkmaktadır. Anarşizm daha önce uygulanma olanağı bulmadığı için böyle bir siyasal sistemde nasıl bir eğitim tecrübesinin mümkün olacağı bilinmemektedir. Bu münasebetle yaşam boyu öğrenmenin en uygun olduğu siyasal akımın anarşizm olduğu düşünülebilir.

Liberalizm, bireyin sadece kendi çıkarları doğrultusunda servet biriktirmesidir. Tarih sahnesinde ilk olarak ekonomik liberalizm şeklinde görülmüştür. Günümüze kadar siyasal yelpazenin çeşitli

yerlerinde sosyal veya muhafazakar liberalizm gibi birçok türleri görülmektedir. Sosyal liberalizm, merkez sol olarak görülmektedir. Birey ve toplumu uyumlu bir hale getirmeye çalışarak devletin eğitim, sağlık gibi bazı sosyal rollerinin olduğunu kabul eder. Ekonomik liberalizmde ise bireyin otorite, yasa veya devlet tarafından herhangi bir şekilde servet kazanmasının sınırlandırılmasına karşı çıkılır. Devlet bireye servet biriktirmesi için uygun ortam ve yapı sağlamaya hizmet etmelidir. Örneğin ABD kapitalizmine kaynak sağlamak için Amerikan devleti Orta Doğu bölgesinde savaştırılmaktadır. Devlet müdahalesi en az düzeye indirilmelidir.

Bireyi sınırlandıran tek doğal şey, diğer bireylerin aynı şekildeki servet biriktirme eylemleridir. Eğitim sistemi, bireyin serbest teşebbüs bakımından gereken donanımlarını sağlamaya yöneliktir. Özgürlükçü bir eğitim yapısı öngörülür. Üretim esas amaç olduğu için teknik eğitim daha çok önemlidir. Günümüzde Batı'lı kapitalist ülkelerde görülen eğitim sistemleri liberal eğitime örnektir. Bu akımın da yaşam boyu öğrenme modeline oldukça uyduğu görülmektedir. Eğitimi ve bireyin özgür seçimine bırakmaktadır. Devlet bu özgürlüğü kullanmak için alt yapıyı sağlamalıdır. Öte yandan bireyseliği ve farklılaşmayı artırdığı için aynı zamanda klasik liberal eğitim anlayışına ters düşmektedir (Sandlin, Burdick ve Norris, 2012, s. 157).

Marksizm, 19.YY. Alman düşünürü Karl Marx'ın ortaya koyduğu ekonomik öğretileridir. Siyasal ve sosyal boyutları da vardır. Marksizm, mülkiyetin ve otoritenin kaldırıldığı zaman sömürünün de kalkacağını savunur. Eğitim sistemi, uzun dönemler Marksist ülkelerde genel olarak teknik eğitime ve tüm halka da ideolojik eğitim verilmesi şeklinde tecrübe edilmiştir. Marksist rejim uygulamaları diktatörlüğe dönüştüğü için başarılı bir tarihi yoktur.

Faşizm 20. YY'daki sömürge edinme savaşı nedeni ile ortaya çıkan Alman (Nasyonal Sosyalist) ve İtalyan (Faşist) ideolojisidir. Siyasal bir sistem olarak sadece II. Dünya Savaşı döneminde görülmüştür. Daha sonra komünistler tarafından, komünist olmayanları adlandırmak amacıyla kullanılmaya başlanmıştır. Esas olarak belli bir ırkın şovenliğinde devletçi ve emperyalist bir siyasal yapıyı ifade etmektedir. Totaliterlik, şovenlik, devletçilik, fütühatçılık, dincilik gibi özellikleri vurgulamak amacıyla siyaset literatüründe sıklıkla kullanılmaktadır. Günümüzde genel olarak bir kültürün egemenliğindeki totaliter yapıyı ifade etmektedir. Böylece faşizm, bir unsuru ön plana çıkararak mutlak hâkimiyetini sağlamak ve diğer şeylere hayat hakkı tanımamak şeklinde gerçekleşmektedir. Örneğin bir etnisiteyi hakim kılmaya çalışmak etnik faşizmi, benzeri şekilde bir dini ideolojiyi hakim kılmak ve karşısındaki her şeyi yok etmeye çalışmak dini faşizmi

ortaya koymaktadır. Diğer siyasal sistemlerde olduğu gibi devlet aygıtlarını çok etkin bir şekilde eğitimde kullanmaktadırlar. Ayrıca bireyin tüm zamanlarını kaplayan eğitim uygulamaları da vardır. Birey sadece devlete güç üreten bir varlık olarak algılandığı için bireyin üreticiliği ön plana çıkarılarak teknik eğitime önem verilir.

Teokrasi, belli bir dinin kurallarının uygulanmasına dayanan siyasal sistemlerdir. Padişahlık, krallık, papalık, halifelik şeklinde bir monark'ın yönetiminde olabileceği gibi, İran örneğinde görüldüğü üzere din adamları sınıfının diktatoryasına dayalı oligarşi de olabilmektedir.

Teokrasilerde yetki paylaşımı değil görevlendirme şeklinde bir yetki devri vardır. Bu anlayışa göre esasen tüm yetkiler Tanrı'nındır, ancak uygun kişiler onun adına birtakım görevleri yürütmektedirler. Daha iyisi mümkün olamayacağı için Tanrı'nın kanunlarının üzerine yeni kanunlar yapılamaz. Bu durumda katılımcı demokrasiye tümüyle karşı çıkılır. Tarihsel olarak bakıldığında sosyal değişimin çok yavaş olduğu dönemlerde sosyal yapı düzenine din adı verilmişti. Sosyal yapı din ile özdeşleştiğinde, bunların bir türevi olarak da siyasal yapı teokrasi şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Modernleşme ile teokratik bazı unsurlarını koruyarak ve güncelleyerek bazı din devletleri varlıklarını sürdürebilmişlerdir. Vatikan devleti ve İran İslam Cumhuriyeti günümüzdeki din devletlerine birer örnek olarak verilebilir. Vurgulamak gerekir ki bu ülkelerin çağdaş gücünü sağlayan şeyler bağlı oldukları öğretileri değil, modernizmin getirdiği yeniliklerdir; bu devletler modern yenilikleri uyguladıkları ölçüde güçlü ve müreffehlerdir.

Teokratik devletler de, diğerleri gibi, kendi varlıklarını sürdüreceği bilgileri yeni nesillere aktaran bir eğitim sistemine sahiptirler. Burada sadece ideolojik, yani teolojik eğitime önem verilir; sorgulama, akıl yürütme gibi çağdaş eğitimin temel yöntemleri yoktur. Teolojideki akıl kavramı, bir ölçüde ibadet, kulluk gibi doğüstü ile olan ilişkileri sağlamaya yarayan becerilerdir. Örneğin belli bir ibadetin nasıl yapılacağını anlamaya yarar. Bunun ötesinde, felsefede olduğu gibi, bir bilginin nedenlerinin düşünülmesi ya da yanlışlanması değildir. Teoloji, sabit (dogmatik) bir sistem olduğu için yeni bir bilgi üretmez. Eğitimde aktarılan bilgiler de belli bir çerçevede sabitlenmiş bilgilerdir. Yeni ihtiyaçlar kıyas yoluyla üretilen açıklamalarla çözülmeye çalışılır.

Sonuç

Eğitim sistemlerinin artık bireyin yaşamının tüm alanlarına sirayet ettiği görülmektedir. Ayrıca bireyin yaşamında karşılaştığı her konu eğitim sistemi içinde kendine bir yer bulmaktadır.

İhtiyaçlar sınırsız bir şekilde çeşitlenmekte ve onları sağlamak için yeni sistemler arz edilmektedir. Bu anlamda sürekli yeni bilgilerin bireye aktarılması birey toplum bağlantısında yeni bir yurttaşlık biçimi ortaya çıkarmıştır. Yaşam boyu öğrenme olgusu, basit birkaç temel alanda değil, giderek genişlemekte ve bireyin tüm yaşam alanlarını kapsamaktadır. Değişen bireyin ve değişen çevrenin birbirine adaptasyonu için yaşam boyu öğrenme bir zorunluluktur. Bu bakımdan özellikle siyasal bir eğitim olarak demokrasi eğitimi bireyin tüm yaşamı boyunca ve tüm alanlarda kilit rol oynamaktadır.

Kaynaklar

- Asongu, S. A. ve Nwachukwu, J. (2014). *The Role of Lifelong Learning in Political Stability and Non-Violence: Evidence from Africa* (SSRN Scholarly Paper No: ID 2541221). Rochester, NY: Social Science Research Network. <http://papers.ssrn.com/abstract=2541221> adresinden erişildi.
- Ballantine, J. H. (2001). *The Sociology of Education: A Systematic Analysis (5th Edition)*. NJ: Prentice Hall.
- Behrens, L. ve Rosen, L. J. (2010). *Writing and Reading Across the Curriculum* (11. bs.). Longman.
- Below, S. von, Powell, J. J. W. ve Roberts, L. W. (2013). Educational Systems and Rising Inequality Eastern Germany after Unification. *Sociology of Education*, 86(4), 362–375. doi:10.1177/0038040713496585
- Borgatta, E. F. ve Montgomery, R. J. V. (2000). *Encyclopedia of Sociology* (2. bs., C. 1–5). NY: MacMillan Reference Books. <http://www.esnips.com/nsdoc/53a83f4d-1646-4cda-8f31-9f29919a602c> adresinden erişildi.
- Bottomore, T. B. (1987). *Siyaset sosyolojisi*. (E. Mutlu, Çev.) (1.bsk bs.). Ankara: Teori Yayınları.
- Kazmer, M. M. (2007). Community-embedded Learning. *The SAGE Handbook of E-learning Research* içinde . SAGE Publications. http://sage-reference.com/hdbk_earningrsch/Article_n14.html adresinden erişildi.
- Sandlin, J. A., Burdick, J. ve Norris, T. (2012). Erosion and Experience Education for Democracy in a Consumer Society. *Review of Research in Education*, 36(1), 139–168. doi:10.3102/0091732X11422027
- Scheibelhofer, E. (2009). Understanding European Emigration in the Context of Modernization Processes: Contemporary Migration Biographies and Reflexive Modernity. *Current Sociology*, 57(1), 5–25. doi:10.1177/0011392108097450
- Spielberger, C. (2004). *Encyclopedia of Applied Psychology, Three-Volume Set* (1. bs.). Academic Press.